

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний політехнічний університет

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ВЛАДА

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Випуск 11. 2008

Серія: ІСТОРІЯ

Одеса
“Астропринт”
2008

ББК 63.3(4Укр)я43

I-73

УДК 94(477)(082)

Одинадцятий науковий збірник "Інтелігенція і влада" серії "Історія" містить статті, присвячені державотворчому поступу, діяльності владних інституцій, місцю та ролі національної інтелігенції в суспільстві, взаємовпливу інтелігенції і влади в аспекті особливостей історичного розвитку України, а також сучасних проблем України. У статтях історичні події і явища аналізуються на основі різних джерел: архівних документів, періодичних видань, новітніх публікацій. Збірник призначений для науковців, аспірантів, студентів історичних спеціальностей, краєзнавців, музейних працівників та всіх, хто цікавиться історією України.

Редакційна колегія:

Головний редактор: *Г. І. Гончарук*, д-р іст. наук, проф.

Відповідальний секретар: *О. А. Шановська*, канд. іст. наук, доц.

Члени редколегії:

Г. К. Парієнко, д-р іст. наук, проф.,

М. О. Скрипник, д-р іст. наук, проф.,

В. Н. Станко, д-р іст. наук, проф.,

С. А. Цвілюк, д-р іст. наук, проф.

Рецензенти:

І. Л. Сабадирьов, д-р іст. наук, проф.,

А. О. Стьопін, д-р іст. наук, проф.,

В. М. Соколов, д-р іст. наук, проф.

Свідоцтво про державну реєстрацію збірника "Інтелігенція і влада" серії КВ, № 7326.

Визнаний фаховим Постановою ВАК України від 19.01.2006 р. № 2-05/1.

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського національного політехнічного університету. Протокол № 4 від 25 грудня 2007 року

© Одеський національний
політехнічний університет, 2008
© Автори статей, 2008

Салтан Н. М.

До питання про державну політику в галузі української професійно-технічної освіти 20 — 30-х років ХХ століття 193

Фомкін О. В.

До питання про роль Петербурзької балетної школи у формуванні системи балетної освіти в Росії та країнах СНД 199

Чорнодід Л. В.

Українізаційні процеси в академічному секторі української науки у 20-і роки ХХ ст. 207

Шановська О. А.

Роль творчих спілок у процесах культурно-національного відродження в Україні доби перебудови 214

ДО ПИТАНЬ СУЧАСНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Вдовиченко А. М., Нагайник В. А.

Історична відповідальність наукової інтелігенції і влади за майбутнє України 225

Кіндрачук Н. М.

Участь Народного Руху України в конституційному процесі 234

Цуп О. В.

Українсько-чеське співробітництво в сфері культури і освіти (90-і рр. ХХ століття) 243

Шевченко Б. Г.

Вибір України — відповідальність еліти 252

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Винник Н. М.

Католицький русько-народний союз в українській історіографії 258

Дузь Л. П.

Операція “Вісла”: у пошуках об’єктивного погляду на події 267

Kindrachuk N. M. The participation of Narodnyj Rukh Ukrainy in the constitutional process.

The article shows the participation of the NRU in the creation of national legislation and primarily in identifying the main principles and subsequently adopting the Constitution of Ukraine, which legally fixed the proclaimed independence of Ukraine and became a program for the further development of the state.

О. В. Цуп

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СФЕРІ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ (90-І РР. ХХ СТОЛІТТЯ)

Важливою складовою українсько-чеських міждержавних відносин є співробітництво в гуманітарній та культурно-духовній галузях, яке впливає не лише на формування дієвих механізмів для взаємозбагачення духовної культури обох народів, але й на процеси взаємовпливу у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Проблема становлення системи культурного співробітництва між Україною та Чеською Республікою впродовж 1990-х років ХХ століття ще не стала предметом окремого дослідження в сучасній українській історіографії. Існують лише окремі наукові та публіцистичні розвідки щодо загальних аспектів українсько-чеського двостороннього співробітництва. Так, в "Енциклопедії Українознавства" під редакцією В. Кубійовича [1] міститься інформація довідкового характеру про взаємини між обома країнами від часів Київської Русі і до 1980х рр. Наступний розвиток контактів на всіх рівнях міждержавних відносин наприкінці 90-х рр. проаналізовано у статті С. Устича "У руслі успішного співробітництва"[2]. У публікації Б. Заїца "У чеському дзеркалі"[3] висвітлено діяльність української еміграційної громади у Чеській Республіці.

Тому на основі текстів угод, архівних матеріалів Центрального Комітету Комуністичної Партії України, Служби Президента України з міжнародних питань за 1991–1994 роки та Міністерства закордонних справ Чеської Республіки, довідкової літератури й інформативних повідомлень періодичних видань, у даній статті здійснено спробу дослідити налагодження українсько-чеської співпраці в сфері культури і освіти, про-

аналізувати її стан, визначити умови та засоби для подальшої ефективної реалізації, як в контексті загального розвитку двосторонніх взаємин, так і в умовах культурного будівництва в державах на межі ХХ–ХХІ століть.

Українсько-чеські культурні зв'язки мають глибокі історичні корені і зумовлені близькістю територій, культур і традицій. Вони простежуються ще з часів Кирила і Мефодія, однак найбільшого розквіту досягли у ХІХ–ХХ століттях, коли чеське відродження стимулювало культурно-політичний рух серед українців і навпаки. У міжвоєнний час українсько-чеські культурні відносини розвивалися у Празі, коли там виникли численні культурні установи української еміграції, у Львові, Харкові та на Закарпатті [4].

У 1980–1990-х рр. відповідальними за культурне співробітництво із зарубіжними країнами, організаціями та українськими об'єднаннями були Українське товариство дружби і культурного зв'язку та товариство “Україна”.

Так, у звіті про роботу Українського товариства дружби і культурного зв'язку за 1989 рік зазначалося про масштабні заходи, проведені у складних громадсько-політичних умовах в Чехо-Словаччині. А саме — виступ творчого колективу самодіяльних і професійних артистів з України (65 осіб) на Місячнику чехословацько-радянської дружби [5].

Успішно розвивалися і контакти товариства “Україна” з українськими культурно-просвітницькими осередками в Чехії. Лише протягом 1989 р. за допомогою товариства в Пряшеві на будинку української школи і гімназії імені Т. Г. Шевченка було встановлено пам'ятний знак на честь Кобзаря. Також, вперше у піонерських таборах союзних республік колишнього СРСР відпочивали діти активістів українських організацій ЧСФР [6].

На початку 90-х років після проголошення української незалежності і утворення самостійної Чеської Республіки посилювалися позитивні тенденції в їхніх відносинах, що не минуло безслідно і для культурно-освітніх контактів.

Встановлення дипломатичних відносин дозволило не лише продовжити започатковані традиції співробітництва в цій сфері, але й наповнити його новим змістом. Українсько-чеська співпраця почала активно розвиватися у напрямі взаємообміну

між мистецькими та науковими установами, участі митців у спільних культурних акціях, міжнародних фестивалях, виставках, конференціях співпраці з українською діаспорою.

Поступово відбулося формування міжнародно-правової основи українсько-чеського співробітництва в галузі культури, освіти та інформації. Визначальним став Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою від 26 квітня 1995 р., в якому для регулювання співпраці в цій сфері було відведено окремий блок статей [7]. Відповідно до статті 8 Договору обидві держави з метою забезпечення необхідних умов для зближення їх народів на основі дружби і довіри, домовилися всіляко сприяти розширенню контактів між своїми громадянами, полегшувати контакти між неурядовими організаціями, перш за все, між політичними партіями, профспілками, церковними та релігійними організаціями, просвітницькими, науковими та культурними об'єднаннями громадян, а також засобами масової інформації

На створення належних умов для підтримання безпосередніх зв'язків та спільних ініціатив учених, дослідників, науково-дослідних інститутів, установ Академії наук та науково-виробничих об'єднань було спрямовано зміст 10 статті.

Заходи щодо розширення та поглиблення співробітництва в галузі культури, науки, освіти та інформації знайшли своє відображення у 15 статті документу. Інші домовленості стосувалися покращення умов взаємовигідного партнерства в галузі охорони здоров'я, соціального забезпечення, працевлаштування громадян, туризму, спорту та молодіжних обмінів (Ст. 16), догляду за військовими похованнями та пам'ятниками на своїх територіях, їх збереження і доступу до них (Ст. 18).

Таким чином, підписання Договору про дружні відносини та співробітництво між Україною та Чеською Республікою стало поштовхом до розробки нової комплексної договірної бази міждержавної співпраці в сфері культури та освіти.

З 1996 року стало можливим підписання Угоди про співробітництво між академіями наук України та Чехії після зустрічі Посла України А. Озадовського з президентом Академії наук Чехії Р. Заградніком. Під час зустрічі було обговорено питання розвитку українсько-чеського співробітництва в науковій сфері та відзначено, що даний документ сприятиме поглиб-

ленню українсько-чеських дружніх взаємовідносин. Керівник Академії наук ознайомив присутніх з досвідом демократичних перетворень у структурі академічних установ Чехії, зокрема з діяльністю незалежних експертних комісій, до складу яких входять зарубіжні вчені та професори чеських вузів. У свою чергу посол України розповів Президенту АН ЧР про заходи щодо створення в Україні міжнародного дослідно-технологічного центру з проблем ліквідації наслідків ядерних та радіаційних аварій. Було домовлено про участь чеських вчених у цих заходах [8].

Беручи також до уваги традиційно важливу роль науки у встановленні та зміцненні сприятливого клімату взаємин між державами, вчені 12 країн вжили заходів для збереження спільно напрацьованого наукового потенціалу і надали нового імпульсу його розвитку, об'єднавшись у Міжнародну асоціацію академій наук (МААН). Україна та Чеська Республіка після підписання Угоди про створення МААН стали її повноправними членами і отримали можливість для ефективнішої міжнародної наукової співпраці [9].

Щодо взаємодії в галузі освіти, то обидві країни сприяють розвитку прямого співробітництва між закладами освіти, організації спільних наукових заходів й задоволенню освітніх потреб української національної меншини в Чеській Республіці та чеської національної меншини в Україні. Окрім того, існують взаємні ініціативи окремих вузів. Так, кафедра богемістики Київського університету ім. Тараса Шевченка підтримує тісні зв'язки з університетом у Брно, а юридичний факультет Ужгородського національного університету — з Кошицьким університетом і періодично проводять обміни студентами та викладачами.

Незважаючи на недостатнє законодавче підкріплення культурного співробітництва, у Чеській Республіці щорічно проходить низка значних культурних заходів, які ініційовані урядами обох країн, Посольством України в ЧР, Управлінням чеських центрів, Міністерством культури ЧР та діаспорними організаціями.

Традиційними є проведення тижнів української культури в ЧР, що включають в себе концерти найпопулярніших українських колективів, демонстрацію кінострічок та показ спектаклів

українських режисерів, відкриття авторських виставок митців, презентацію традиційних страв національної кухні. Про зацікавленість чеських громадян культурними надбаннями народу України свідчить їх численна присутність на таких акціях.

Відповідно і Україна намагається популяризувати чеську культуру серед свого народу, проводячи аналогічні традиційні культурні та мистецькі акції. Значну роботу в цьому напрямку проводить Посольство Чеської Республіки в Україні та Чеський центр.

Слід зазначити, що чималий авторитет і популярність завоюють численні культурно-політичні та благодійно-гуманітарні заходи, які відбуваються з ініціативи української громади в Чехії, об'єднаної у чотири основні організації: Українську Ініціативу, Об'єднання українців і прихильників України, Товариство українок в ЧР, Форум українців ЧР. Вони проводять "круглі столи", конференції, авторські виставки, вистави, вернісажі, фестивалі, благодійні концерти, літературно-художні композиції, дискотеки, дитячі шоу, цикл "Українські зустрічі", традиційні акції "Український день", "Маланчин вечір", "Зустріч культур" тощо [10].

Звичним є проведення заходів, присвячених важливим релігійним, державним святкам, історичним подіям. Вже відомим є Маланчин вечір, який відбувається щороку в січні. У 1995 році Українська Ініціатива до цього свята підготувала для публіки (на 500 осіб) цікаву культурну програму, в якій виступили чеські артисти разом з чеською кантрі-капелою і українським музичним колективом "Чорна Рада" з Мюнхена. Під час вечора відбулася "томбола", пов'язана з жартами та кумедними ситуаціями [11].

Показовим став вечір "З краю Духновича", присвячений пам'яті відомого будителя українців-русинів східнослов'янського регіону. У переповненому залі празького "Amria" 16 листопада 1995 року зустрілися вихідці зі Східної Словаччини, шанувальники пісенного і танцювального фольклору. В приємній атмосфері вечора на сцені виступили Марія Мачошко з Пряшева, солісти ансамблю "Лімбора" з Праги та музика з цимбалами Їржі Яноушка. Концерт відобразив взаємини на тлі традицій і фольклору чехів, словаків, українців, українців-русинів [12].

Значна робота проводиться з організації дозвілля дітей, ближчого знайомства з культурою різних народів. Зокрема, під егідою Надзвичайного та Повноважного Посла України А. Оздовського, Секретаріату Ради для національних меншин Уряду ЧР та заступника мера Праги д-ра Д. Мартиновської, відбулася зустріч “Діти — дітям”. У програмі, яку конферував відомий для дітей з чеського радіомовлення Славек Грзал, виступили діти працівників Посольства України в ЧР, дитячий колектив “Лімборка”, учні танцювальної школи з Праги, різні артисти і колектив історичного фехтування “Домінік”. Окрім розважального, ця акція мала і благодійний характер, оскільки діти приготували подарунки для своїх ровесників з будинку-інтернату для сиріт у Вільшанах на Закарпатті.

У жовтні 1996 року та в листопаді 1998 року було проведено Міжнародні наукові конференції з нагоди 75-річчя заснування Українського Вільного університету та УВПУ імені М. Драгоманова.

1999 рік став чи не найкращим для популяризації української культури в ЧР. Так у рамках міжнародного кінофестивалю “Фебіофест” проходили Дні українського кіно, під час яких демонструвалось близько 20 кінострічок українських режисерів. Під час міжнародного фестивалю “Прага — серце народів” у Чеській Республіці виступив мистецький колектив з України. У приміщенні національної бібліотеки ЧР відбувся вернісаж творів професорів і студентів Української студії пластичних мистецтв. У школі мистецтв міста Оломоуц з успіхом пройшла прем'єра спектаклю “Снігова королева”, музику до якої написала українська композиторка Ж. Колодуб. У рамках ІХ міжнародного фестивалю духовного мистецтва в Празі у приміщенні православного храму Св. Кирила і Мефодія було відкрито авторську виставку творів відомого українського художника Прокопа Колісника, який живе і працює в Пряшеві (Словаччина). Свої твори демонстрували у чеській столиці художники зі Львова — П. Сипняк, О. Скоб, В. Федорук [13].

У Празі протягом жовтня 2000 року з ініціативи друзів України в Чеській Республіці та за активної підтримки Посольства України в Чехії відбувся фестиваль українського мистецтва. Організаторами фестивалю, який мав форму культурно-мистецьких акцій під символічною назвою “11 років мовчання”,

виступили чеська приватна продюсерська фірма "Otherside" та українська продюсерська фірма "Арт Велес". Цю культурну акцію підтримали Посольство ЧР та Чеський центр в Україні, депутати парламенту ЧР, чеське радіо, друковані видання. За програмою фестивалю відбулися: прес-конференція, показ фотовиставки "Розріз" Миколи Троха у празькому Тинському літературному кафе, демонстрація української художньої стрічки "Украдене щастя" І. Франка, поетичні читання за участю поета, літератора та видавця дитячої літератури І. Малковича, презентація сучасної української естрадної музики в записах на аудіокасетах в молодіжних кафе-клубах [14].

Чеська Республіка ініціює заходи і в Україні. Як приклад, діяльність пана Петра Ладина, який не один рік докладає зусиль для зближення і розширення контактів між обома країнами в організації гуманітарних поїздок українських дітей у Чехію. Тепер до культурних ініціатив додалася підтримка широкого кола гуманітарних візитів українців у Чехію, насамперед курортного оздоровлення школярів, що проживають у неблагополучних районах. Партнером в Україні цього проекту став фонд "Діти Чорнобиля".

Позитивне відношення української влади до чеської діаспори підтвердив фестиваль чеської культури в Одесі, куди з'їхалися творчі колективи з різних регіонів України і на якому був присутній Посол ЧР в Україні Карл Штіндл. У фестивалі брали участь і дорослі, і діти, що пекли, танцювали, ставили сцени зі спектаклів, показували майстерність вишивки. Цей фестиваль став вже сьомим за рахунком. Українські чехи, яких налічується близько 10 000 в Україні, намагаються зберігати свої національні традиції і передавати їх молоді [15].

Україна також отримує від різних громадських організацій Чехії істотну гуманітарну допомогу. Серед гуманітарних організацій ЧР варто відзначити чеські громадські товариства "Карітас" та "Адра". Протягом 2000 року в Празі та інших чеських містах за участю чеського благодійного "Товариства допомоги" відбувся ряд концертів, кошти від проведення яких були використані для оздоровлення українських дітей.

Отож, аналіз стану співробітництва України та Чеської Республіки в сфері культури, освіти, науки й інформації у 90-х рр. XX століття дозволяє стверджувати, що така співпраця є досить

ефективною, хоча і не має достатньої законодавчої бази. Багатовікова історія культурної взаємодії між країнами зробила можливим продовження традиції ефективної співпраці і розвивати її уже в нових історичних та політичних умовах. Важлива роль у здійсненні такого співробітництва відводиться основним державним інституціям обох держав: уряду, парламенту, міністерствам і відомствам, посольствам, громадським, діаспорним і благодійним організаціям та іншим структурам. За їх сприяння відбуваються численні акції, які допомагають громадянам краще пізнати історію, географію, культуру та традиції обох країн. Обмін інформацією про системи освіти та плани їхнього розвитку, результатами наукових досліджень, а також студентами і викладачами зробили взаємовигідним і співробітництво в науковій галузі та освіті. Поповнення ж договірної бази новими документами з українсько-чеських культурних взаємин дозволить значно поліпшити умови для подальшого розвитку співпраці у цій сфері.

Джерела та література

1. Енциклопедія Українознавства/ Під ред. В. Кубійовича. — Львів, 2000. — Том. 10. — 4015 с.
2. Устич С. У руслі успішного співробітництва // Політика і час. — 2001. — №3.
3. Заїц Б. У чеському дзеркалі // Політика і час. — 1997. — №4.
4. Енциклопедія Українознавства/ Під ред. В. Кубійовича. — Львів, 2000. — Том. 10. — 3740 с.
5. Записки, довідки, інформації ЦК КПРС, відділів ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР, МЗС УРСР, товариства Україна, Українського товариства дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами, інших організацій про прийом іноземних делегацій, бесіди з дипломатичними представниками зарубіжних країн, участь УРСР у діяльності міжнародних організацій, поїздки представників України за кордон та інші питання зарубіжних зв'язків (7 січня 1990р. — 28 квітня 1990 р.) // Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2792. — Арк. 44-53. — с. 46.
6. Записки, довідки, інформації, листи ЦК КПРС, відділів ЦК Компартії України, посольства СРСР в Канаді, Ради Міністрів УРСР, міністерств і відомств СРСР і УРСР, творчих спілок, товариств "Україна", Агентства Друку Новин і його українського відділення, іноземних фірм, про відкриття консульств, прийом іноземних делегацій, державних, партійних і громадських діячів, дипломатів, журналістів, бізнесменів, участь УРСР у міжнародних форумах

- і зустрічах, в роботі 25-ї сесії ЮНЕСКО, інші питання зарубіжних зв'язків (7 липня 1989 р. — 19 вересня 1990 р.) // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2572. — Арк. 292–293.
7. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою // Політика і час. — 1995. — №6. — С. 74–77.
8. Посольство України в Чеській Республіці інформує // Пороги. — 1996. — №1. — С. 9.
9. Документи про прийом іноземних делегацій, бізнесменів, підприємців, громадян іноземних держав Президентом України (вербальні ноти, програми, плани, протоколи, інформації, листування) (25 січня 1993 р. — 17 грудня 1993 р.) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 5233. — Оп. № 1. — Спр. 282. — Арк. 171–180.
10. Заїц Б. У чеському дзеркалі // Політика і час. — 1997. — №4. — С. 51–53.
11. Хроніка громади // Пороги. — 1995. — №3. — С. 2 — 6.
12. Хроніка громади // Пороги. — 1995. — №4. — С. 5.
13. Устич С. У руслі успішного співробітництва // Політика і час. — 2001. — №3. — С. 7.
14. Устич С. У руслі успішного співробітництва // Політика і час. — 2001. — №3. — С. 7.
15. Report on the foreign Policy of the Czech Republic between July 1998 and December 1999. — Prague, 2000. — 166–167 s.

Анотації

Цуп Е. В. Украинско-чешское сотрудничество в сфере культуры и образования (90-е гг. XX века).

В статье исследуется уровень сотрудничества между Украиной и Чешской Республикой в сфере культуры, науки, образования и информации в 90-е гг. XX века. Анализируются условия и средства для его эффективной реализации.

Tsup H. V. The cooperation of Ukraine and Czech Republic in the cultural and education spheres (1990s)

The article investigates the level of Ukrainian–Czech cooperation in the spheres of culture, education and science in 1990s. The author analyses the terms and means of the effective realization of this cooperation.